

Причини переходу гетьмана України Івана Мазепи з козаками на бік шведського короля Карла XII

26-27 жовтня 1708 року передові загони козаків, а потім і сам гетьман Іван Мазепа з козацькою старшиною прибули в Гірки, неподалік Новгород-Сіверська, у головну штабквартиру шведського короля Карла XII. Ще до переходу на бік шведського короля гетьман обґрунтував козацтву мотиви зміни свого політичного курсу й війни за незалежність: «...не для приватної користі, ані для вищих гонорів, ані для великого збагачення, але для вас усіх, які під владою і регіментом моїм залишаються, для жінок і дітей ваших, для спільного добра матки моєї Вітчизни бідної України, всього війська Запорізького і народу українського, і для зростання і розширення прав і вольностей військових».

30 жовтня 1708 року, одразу після підписання українсько-шведського договору, Мазепа у листі до стародубського полковника Івана Скоропадського виклав причини розриву з московським царем: «...ворожа нам здавна московська сила...без жодного з нами погодження, почала забирати малоросійські города в своє посідання, людей наших, пограбованих і до кінця знищених, із них повиганявши, а своїми військами осадивши...гетьмана, генеральну старшину, полковників хочуть за притаманними їм звабами до рук прибрати і запровадити у тиранську неволю, ім'я Запорізького війська згладити, а козаків у драгунію та солдат перевернути, народ же малоросійський навіки віддати в рабство».

Пізніше, на еміграції в Бендерах, 1710 року українські козаки на чолі з Пилипом Орликом прийняли Конституцію («Правовий уклад та Конституції стосовно прав і вольностей війська Запорізького»), де в преамбулі викладено причини, за якими Україна з військом Запорізьким змушена була вийти з-під московської протекції: «Правительство московське задумало козаків перетворити в регулярне військо, українські міста приневолити у своє підданство, права і вольності скасувати, а Військо Запорізьке, що перебуває у низових околицях Дніпра, до решти викоринити і саме ім'я його навіки стерти з пам'яті».

Отже, на підставі цих документів, основною причиною переходу гетьмана Івана Мазепи на сторону шведського короля Карла XII була централізаторська політика московського царя Петра I: наступ на козацькі права й вольності, обмеження гетьманської влади й прав української адміністрації, податковий та економічний тиск на Гетьманщину, введення в українські міста московських військових залог та гарнізонів, намір ліквідувати полковий устрій в Україні та реорганізувати козацьке військо в регулярне.

Безпосереднім поштовхом до вирішального кроку Мазепи послугувала заява Петра I на раді у Жовкві (жовтень 1707 р.), що жодного свого вояка для оборони України від шведського війська він не надасть. Тобто, це була відмова царя Петра I боронити українські території, як того вимагали договірні зобов'язання між Україною-Гетьманщиною та Московською державою.

Іноземні дипломати визнали перехід українських козаків на чолі з гетьманом Мазепою на бік шведського короля Карла XII справедливим і законним. Зокрема, представник французького уряду в Царгороді Феріоль писав: «Козаки не є природними підданими царя, вони тільки піддалися ніби під його протекцію, й ніхто не може обвинувачувати їх за те, що бачачи, як нищать їхні вольності, вони підняли повстання».

Російська історіографія в усі часи трактує збройний виступ українських козаків на чолі з гетьманом Мазепою проти московського панування як одноосібний акт гетьмана – «зраду» задля власної користі. Єдиним московським документом, у якому визнається, що Мазепа керувався не власними, а загальноукраїнськими інтересами, є лист Олександра Меншикова до Петра I від 26 жовтня 1708 року, в якому він повідомив царю про перехід гетьмана на шведську сторону, вказавши про його справжні наміри й мотивації вчинку: «...Понеже когда он сие учинил, то не для одной своей особы, но и всей ради Украины».